

Kelemen Lajos

Egy világ világos?

„Hiszen ezek a történetek egymásból
folynak. És sokára fognak befejeződni.”
Ady Endre

Írás és irodalom; egyáltalán a művészet valószínűleg semmilyen másik fogalomhoz sem köthető olyan magától értetődően, mint a Fennvaló nevéhez. Homérosztól, de akár a legeslegelső emberi jeltől, Ádám édenbeli talpnyomatól máig: alkotás és istenség, telő vagy fogyatkozó hitben kifejeződve, de elválaszthatatlanok egymástól. Voltaképpen minden valamirevaló művész ugyanarra a pozícióra vágyik: munkatársnak lenni a teremtésben. Nem csekély, nem éppen elenyésző epedezés.

Akárhogyan is: a dolgok eleje a hit. Nincs semmi hozzáfogható; csakis a hit az, amely egyetlen mozdulat, egyetlen külső cselekedet nélkül képes létrehozni az ember nyomorúságát vagy üdvösségét. Némely ember még látni is csupán azt látja, amit hisz. Hinni persze sok mindenben és sokféleképp lehet. A Mindenható híve, az eleve vallásos ember a maga religiózus szemléletéhez éppúgy hozzáfűzheti a teremtmény humorát (Isten gyógyít, az orvos pedig kapja a fizetséget – mondja Franklin.), mint tudósi okosságát; észben tartjuk-e, hogy Newton hatalmas tudományos műve mögött ott húzódik az ő megrögzött szándéka: közvetlen kapcsolatba lépni az Atyával. Newton rendkívül kombinatív elme, oly drágaságokkal megrakva, mint a fizika, matematika, csillagászat; gondolhatnánk, ha valaki, ő a hideg racionalizmusban nyer beteljesülést. S mégis mit állít? „A Kozmosz csodálatos elrendezése és harmóniája csak egy mindenható és mindentudó lény tervében születhetett meg. Ez mindörökké a legnagyobb felismerésem.”

Aki nem talál rá a Magasságbelire, netán elrugaszkodik tőle, még mindig hihet egy szép szempárban, hihet parancsokban és kérdésekben, egy szóban, a csöndben, a világ árnyalatnyi vagy monumentális változásaiban, a hajszáldrót vagy a maga erejében. A szerelmesek, a tavaszosodó szívűek megszelídülni és megvadulni is egy sajátosság hitből kifolyólag szoktak. Ha széthajtogatnánk egypár szerelmes levelet! Ámbár némely szerelmes levelé-szériák nem is a tartalom, hanem a hatásosság végett készülnek. Mégis, a szép együttállásokban a hit és a szerelem fölmagasztosul. Amikor például Ady megírja az elmúlás és a szépség nászáról gyönyörű létfilozófiai költeményét, az *Egy háborús virágéneket*, amit a *Be jó, hogy megmaradtál* sorral zár, alighanem csakugyan egy szép szempárban s abban, akié e szép szempár, Csinszkában hisz. És természetesen a saját érzéseiben.

A hit reggeli pára a fűszálon és a leglennyűgözőbb energia – egyszerre. Föl nem ismerni ezt a magunkban permetező vagy dübörgő vonulatot, roppant kockázatos. A régi tanmese szerint fuldoklott egyszer egy ember az óceán vizében, mikor épp egy hajó tartott felé, s lekiáltott valaki a hajóról: segítsünk, jóember? Ő pedig felelt: köszönöm, nem. Majd Isten megment. Kis idővel utóbb egy másik hajó másik hajósa próbálkozott, ám a fuldokló őt is elutasította, mondván, nem kell a segítség, majd Isten megmenti. A fuldoklót aztán elnyelte a víz, s hogy lelke a mennyországba jutott, ott azt kérdezte Istentől: hát miért nem mentettél meg, Uram? Isten pedig így válaszolt: hiszen két nagy hajót is küldtem érted, te bolond!

A hit, mint meglévő lelki adottság és a hit megvallása nem egészen ugyanaz. A hitelveiről konfessziót tevő ismeri, szereti, akarja Isten neki címzett közlését, és erről az ismeretről, szeretetről és akarásról külsőleg is nyilatkozik. Szolgálatot és bizonyos megkötöttségeket vállal. Bárki könnyen azt mondhatja erre: a hívő vallásgyakorló csakis Isten ítélete alá esik, teremtményként egyenlő az egyenlők közt – képzelhet-e ennél nagyobb szuverenitást az ember? Persze: nem; feltéve, hogy ez az eszményi állapot időtlen időig mentes marad az elidegenedés legparányibb szeplőjétől is. (De tényleg akad emberlény, kiben sosem sajdult fel, hogy egy adott pillanatban nem különb ő a vaktában bolyongó árnyéknál?) Azután meg félt, hogy az emberben dolgozó tárgy nélküli kegyelem hamar összezsugorodik, amint egy másik ember nem kizárólag benne, az ő személyes szférájában ismeri fel és ismeri el a jót. Az, amit Goethe mond: „Átalakulunk és hozzáidomulunk ahhoz, akit szeretünk” – sajnos többnyire fordítva is igaz: azt szeretjük könnyebben, akit átalakíthatunk, és aki hozzánk idomul. Ezt a fajta betolakodást viszont Isten nem tűri. Következésképp a szeretet, miként a hit: küzdelem gyümölcse. De ha megvan, nem engedi, hogy ne higgy. Szeretted az almát? Szeretned kell az almafa gyökerét is.

E lendület kényes sarkokon fordul; aki ugyanis ember mivoltában megpróbál akár csak belesni Isten üzemébe,

az (habár csupán átmenetileg) a világ fölé, azaz Isten műve fölé magasodik, s e mozdulatot a Teremtő aligha hagyja figyelmen kívül. A mindenben elismert abszolútumra rápillantani: honnan származhat ennél hatalmasabb sarkalás? A hit szempontjából ilyenkor az számít, hogy az ember fel tudja-e korbácsolni képességeit a kilesett titok permutálása végett – itt már jóval többről van szó, mint egy igenről vagy egy nemről. Ez már egy furcsa, strapás, rettenetes következményekkel járó, különös igyekezet; mindenesetre e kétségbeejtő és egyúttal örömteli erőfeszítés jegyese a művész. Senki sem állíthatja, hogy a köznapi ember hívése formális erény, az viszont majdnem bizonyos, hogy egy nemmel tagad és egy igennel hisz, az ő mozdulata Isten felé az odahajlás, szemben a művésszel: merthogy ő hívóként – legalábbis egy vonatkozásban – másféle mozdulatot tesz: elsősorban nem hozzáhajol, hanem próbál hozzáemelkedni Istenhez.

Ez természetesen lehetetlen, de a hívő művész (kiről e nexusban mellékes, hogy egyházi szolgálatban lévő vagy attól távoli művész-e) egész életműve a hozzápártolás igyekezetét árasztja: igaz, ritkán egyenes út az övé, pláne nem módszeresen meghúzható ösvény, sokkal inkább alternatívák küzdelme és szövevénye, tévedések, kitérők, kételyek szakaszával. Gondoljunk csak a kereszténység egyik legbefolyásosabb filozófusának szavaira. „Mit tett Isten mielőtt megteremtette volna a világegyetemet? A poklot készítette az ilyen kérdések kiagyalóinak.” Íme a hittelt eltel ember hűsége. De Szent Ágoston szavai ezek is: „hát eszünkkel semmi biztosat meg nem foghatunk?” S másutt: „A tükör, amelyen át Istent látjuk, mi magunk vagyunk, az egyetemes emberi természet.” Amott, az első passzusban az Úr konkrétan cselekvő erő, emitt a nagy Ismeretlen. Ráadásul az ágostoni vibráló, sziporkázó akcentus egy íróé. Ágoston írói is, s szívből gyűlöli a hazug költészetet. A teljes isteni nagyság – mondja – ugyan elérhetetlen a számunkra, ám mivel bennünk van, a kellő kifejezésért való küzdelmet várja tőlünk. Még egyszerűbben szólva: Isten nagysága leírható, habár tükör által látunk, mint azt egy másik szent embertől is tudjuk, nem színről színre.

Művészek és gondolkodók – mint Isten neveltjei, a világ egy alaptényét tekintve: egyek. Gyönyörködnek Isten törvényeiben, gyönyörködésük ára azonban szüntelen viaskodás; apró vagy éppen emberfeletti tusa. Isten ugyanis folyton visszakérdez, a tőle kapott (kapni vélt) teremtőerőről naponta számot kell adni.

Hogy ez a számadás a legrangtalanabb embertől a legnagyobbakig micsoda megrendülések forrása, s mennyi letépett álarc és értékátalakulás jelzi a kínját, arra ezer a példa. Vannak önző elhatározások, mindazonáltal Isten ereje mégiscsak magasabb szinten lombosodik ki, mint amit a teremtmény becsvágya vagy keserűsége jelent. Botticellitől Raffaellón át a maiakig hányan vallják, micsoda fényzáporos szerelemmel ér föl az, amikor a világ világos! „Amit eddig láttam, arra tanított, hogy bízzak a Teremtőben, annak ellenére is, amit még nem láttam” – így a számadásra kész Emerson. E sziklaszilárd hitbéli állhatatosság hallatán jusson eszünkbe, hogy a hit-hitetlenség kontradikciója, a hivatottság miféle dráma hőségé avatta például Pascalt, aki egykor oly vakmerő racionalizmusáról lemondva a vallást találta egyetlen nyitott útnak. („Minden képzeletet felülmúl, amit Isten életünk törött darabkáiból tud alkotni...”) Rimbaud kelet-afrikai levelei pedig az összezavart hit s a rendeltetés teljes csődjét illusztrálják. A modern költészet küldetéses megalapozója a kalmárság sáros és idegen világába zuhan, s pitiáner ügyeskedésekről ír: „Az áru, amit mi szállítunk, puska (rég, negyven éve leselejtezett, csappantyús puska), olyan, amit a régi fegyverekkel foglalkozó liège-i vagy francia fegyverkereskedők hét-nyolc frankért árulnak. Choa királyának, II. Meneliknek úgy 40 frankért adjuk el darabját...” Meghervadnak a kertek, meghasad a fák dereka, sőt: talán még az ég is, hogy hol van innen a poézis kis hercege!

Azt a sokszor és tévesen hangoztatott nézetet, hogy a hit és a vele össze nem tévesztendő vallás világában, az örök válaszok sokaságának hála, alig akad kérdeznivaló, nemcsak egy Pascal-méretű sors cáfolja. A szerepfeladás kockázatához sem szükséges az a magaslat, ahol a lélek leglényegesebb dimenziója a költészet. Különb is, a hit-hitetlenség, az alkotói vagy hétköznapi cselekedetekre való elhívás puhatalásában az árnyalatok az igazán érdekesek. A harctéren büszkén tart szemlét a győztes tábornagy. Magas, épkézláb hadfi, semmi baja, az ütközetkor éppen csak a bokáját súrolta egy lövedék. S ha most kezd mérgegni a kicsiny seb? A nűánszokra oda kell figyelni!

Jó ideje szól, kiált, rikoltozik, és jajongva figyelmeztet egy kultúrpotenciál, hogy omlik a világ; amikor a fölsúgásoktól a fölördítésokig, ez tölt be majdnem minden hangot, különösen izgalmas rákérdezni a hívőre. Bizonyos, hogy a *Reménykergetők* című, mostanában megjelent könyv újságíró szerzője, Lőrincz Sándor sem gondolhatta másképp. Az aposztáziát eleve kizárva, olyan embereket keresett meg, akik a hit talaján mind kilépték már a magukét. Lelkük csupa-csupa tiszteletre méltó tartam: tömérdek tapasztalat, gondolat, idea, művészet és tudomány. Ők egy alkalmi társulás: egy könyv jelképes kerek asztala körül. A kegyelem univerzumából szemlélődnek, és élnek a huszonegyedik század első évtizedének magyar hétköznapijait. Fél százánál is többen ülnek a szimbolikus asztal körül, ahol a szerző: egy a sok közül, tömör, célratörő kérdéseivel jelzi magát. Elegáns, mert tud hallgatni, amidőn nem kell kérdezni. Semmi nagy csodát nem revelál, hanem amúgy fesztelenül több mint ötven lelket szolidan kitár. Úgyhogy végül a ma divatos szemfényvesztésnél mégis valami drágább csodatétel az övé. Az evangéliumot, az örömhírt nekünk kell befogadnunk és tetté váltanunk, mondja az egyik kérdezett lelkész. Életöröm és térdre borulás; szeress önzetlenül, felel rá a ferences szerzetes, mintha valóban egy társas véleménycserében szép, igaz mondatok

finomítanak egymást. Azt a sugárzást jelenti nekem a szeretet, viszi tovább a szót az író, Jókai Anna, „ami az ember felé árad, vagy amit én tudok adni. Figyelemmel, részvétellel, megértéssel fordulunk a másik ember felé, és a saját, önző érdekeinken túl nemcsak a hálára számítva tudjunk valamit tenni értük.”

S ha e szimbolikus kör vagy klub egyik tagja énekművész, mint Maczkó Mária, mi mást is toldhatna az író szavaihoz? „Ezt a népet meg kell tanítani újra énekelni”, és az éneken keresztül eljutni Istenhez. Nagy, sőt annál is nagyobb készség nyilatkozik meg e helyt: ragaszkodni a hithez. „Ezért sajnálom a mai fiatalokat – a mondja a csángóföldi Petrás Mária –, mert elkanyarodtak az élő vízforrástól, s lettek langyosak, erőtlenek. Sokkal több erő lenne bennük, ha hinnének.” Az ilyen tételes mondatokat követően a társasági ember legalább egy percre elhallgat. Lőrincz könyvéhez is hozzátartozik a termékeny némaság; számos irodalmi szemelvényt iktat portréi közé, s majd valamennyi kivívja az elolvasás utáni töprengtető csöndet. A csönd aláhúzza a szavakat, és megvilágítja példának okáért a színésznő Hűvösvölgyi Ildikó mondandóját a líráról, az emberlény kicserélhetetlen misztériumáról: „...egyre inkább vonz a költészet meghittsége, intimitása.” Ebben a mi interrogatív korszakunkban őrizkedünk az önámítástól, de igenis legyünk kíváncsiak a meghittségekre. Lőrincz Sándor könyvének egyik fejezetében a kutatópedagógustól sokat megtudhat az olvasó arról, hogy a gyermeki észjárás szerint mi tartja lábón a transzcendenciát. Hogy a gyermekek döntő többségének a családból ered a hite, és biztosak benne, hogy a jó és a gonosz elkülönül egymástól, hisznek a jutalom és a büntetés létezésében. Bencze Ilona színésznő pedig gyönyörű egyszerűséget visz oda, ahol már azt vélhetnénk, nincs folytatás. Úgy látszik, a tiszta beszéd igenis képes helyreállítani a dolgokat. „Mindig úton vagyunk. A folyamatot kell érzékelni, azt az utat, amely tart valahová, s akkor könnyebb lesz a létezés...”

Az élet örök és végtelen folyamat, ám nekünk, embereknek bajos belátnunk a határtalant, ezért aprózzuk föl különféle esetekre, írja Ady egyik novellájában: „az élet nagy harmóniája az emberek ajkán mesékre, csodákra, szenzációkra, anekdotákra, vígjátékokra, regényekre és tragédiákra” törik.

Összefűzni a részeket: mondjuk a hit nevében; egy-egy elemet, hányadot, oldalt áthelyezni, újrakombinálni a művészi teremtésre hivatkozva – mi ez, ha nem egy variációja a győzni vágyásnak. A hitben és a művészetben – tagadjuk vagy sem – legalább két erő nyilvánul meg. A hit is, a művészet is többé-kevésbé az akarat működésének következménye, a másik benne lakozó kondíció, hogy mindéig a titok honának levegője élteti, a fuvallat, amely talán Istentől ered. Hívók, hitetlenek: mindnyájan saját utat szeretnénk, autonómiát, érdekes bérceket, kalandos emelkedőket, pihentető völgyeket; el nem használt, méltó valóságot. S közben egységet is. A történelemben élni és a történelem ellenében – olthatatlan ütem, szorongást okozó ambivalenciák. És hol a szabadság?

Hallgassuk csak Krisztus szavait az evangéliumból: „Te kövess engem!” Az volna a szabadság, hogy Isten fia magával sodorja az embert? Csakhogy Krisztus gesztusa a legkevésbé sem parancs. Aki ismeri őt, az evangéliumból ismerheti; a benne lakozó igazság, nagyság és rendkívüliség bőségesen elégséges indok volna mindenegyes szavára, mozdulatára, ő azonban, isteni és időtlen menedékéből a világ elé állva, egy bizonyos megnyilvánulásában hasonló tartalmat nyújt, mint a könyvet, képet, szobrot, zenét alkotó ember. Mint az emberi ember: újból és újból kérdez. Kinek tartanak engem? Igen, az Újszövetség teli van kérdésekkel. Márk evangéliumában még ez is elhangzik: „Ti mit mondotok, ki vagyok?” Kérdez, mert kérdés nélkül nincsen válasz sem. Csak alávetettség vagy zendülés. Előlépésről és a szorongás feloldásáról van tehát itt szó, egy találkozás lehetőségéről, amikor elhangzik az evangéliumi hívás: *Te kövess engem.*

S hogy mi fog történni? Ma sok az istenünk és sok az istentelenségünk. A döntés az emberre van bízva, a százféleképp kiforgatott igazságok közt élő emberre. De ahhoz, hogy engedetlen daccal, eleve lemondjon a kegyelemmel való találkozásról, végképp reményét kell vesztenie. Ezt akarná?